

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 64.707.045 у
Національному університеті
Цивільного захисту України
д.психол.н., професору
Олександрю ТІМЧЕНКУ

РЕЦЕНЗІЯ

члена разової спеціалізованої вченої ради ДФ 64.707.045
у Національному університеті цивільного захисту України
на дисертаційну роботу

ПЛАТОНОВА Владислава Максимовича

«ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ПРОТЕХНІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ»,

подану на захист на здобуття
наукового ступеня доктора філософії (PhD)
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність дисертаційної роботи. Розмінування деокупованих територій України є надважливою проблемою в забезпеченні безпеки населення, відновлення інфраструктури та розвитку сільсько-господарської діяльності.

На середину 2023 року розмінування потребує територія площею близько 170 тисяч квадратних кілометрів, включно з тимчасово окупованими територіями держави. Це означає, що повне розмінування забруднених вибухонебезпечними предметами українських територій триватиме близько 10 років. У порівнянні з 2014 роком – початком Антитерористичної Операції/Операції Об'єднаних Сил (АТО/ООС), сьогодні, під час повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, площа замінованих територій збільшились утричі.

До вирішення проблеми з розмінування територій деокупованих областей України ДСНС підійшла двома шляхами: перший – це залучення

технічних засобів для розмінування (сучасна інженерна техніка, застосування різних видів БПЛА та ін.); другий – це перегляд штатних структур піротехнічних підрозділів і розширення штату піротехніків до 1500 осіб (з 600 осіб особового складу, який налічувався до 24.02.2022 року).

Таким чином, державою планується подальше збільшення особового складу піротехніків, питання професійного психологічного відбору фахівців на службу в піротехнічні підрозділи ОРС ЦЗ ДСНС стає дедалі актуальнішим. На сьогодні відбір фахівців-піротехніків ДСНС здійснюється згідно наказу від 31.08.2017 №747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій», який потребує перегляду та доопрацювання, особливо з урахуванням сучасних умов, в яких протікає повсякденна діяльність фахівців-піротехніків.

У зв'язку з цим, дисертаційне дослідження Платонова Владислава Максимовича за темою «Професіографічний аналіз діяльності фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій» наразі є актуальним та своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у Навчально-науковій лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту України у межах науково-дослідної роботи «Психологія професійного здоров'я працівників сектору безпеки та оборони України» (№ ДР 0120U000003) де здобувач є відповідальним виконавцем. Пов'язане з реалізацією постанови КМУ від 10 листопада 2021 року №1207 «Про утворення Національного органу з питань протимінної діяльності» та наказу Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 9 січня 2023 року №9/3/5 «Про затвердження Порядку здійснення координації діяльності центру протимінної діяльності, центру гуманітарного

розмінування та центру соціально-гуманітарного реагування секретаріатом Національного органу з питань протимінної діяльності».

Основні наукові положення, висновки та рекомендації сформульовані в дисертації, ступінь їх обґрунтованості і достовірності.

Мета, поставлена дисертантом, досягається завдяки вирішенню комплексу наукових завдань, а саме:

- Шляхом критичного аналізу літературних джерел розкрито сучасні підходи до професіографічного опису екстремальних видів діяльності.
- Розкриттям специфічних особливостей професійної діяльності піротехніків ДСНС України, встановлено основні вимоги, які висуваються професією до фахівців піротехнічних підрозділів ОРС ЦЗ ДСНС.
- Вивченням основних професійно важливих якостей, які складають основу психограми фахівця піротехнічних підрозділів ДСНС України.
- Розробкою та обґрунтуванням структури індивідуально-психологічних якостей, що забезпечують ефективну діяльність фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС.

Для вирішення окреслених завдань та отримання результатів дисертант використав методи:

теоретичного характеру: системний аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів, що регламентують діяльність піротехніків ДСНС України, порівняння, узагальнення, систематизація отриманої інформації та її інтерпретація;

емпіричного характеру:

діагностичні: спостереження, індивідуальна бесіда, методи експертної оцінки та анкетування щодо вивчення особливостей професійної діяльності піротехніків ДСНС України, їх професійно важливих якостей;

психодіагностичні: з метою визначення найбільш важливих для індивідуально-психологічних якостей фахівця-піротехніка що забезпечують його ефективність діяльності.

Математично-статистичну обробку даних проведено за допомогою методів: t-критерій Стьюдента, ϕ -кутове перетворення Фішера, множинний регресійний аналіз, факторний аналіз.

Сформульовані дисертантом висновки є достатньо обґрунтованими. Дисертаційна робота є закінченою. Загальний обсяг роботи сягає 206 сторінок з яких основний зміст роботи викладено на 155 сторінках; складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів висновків, списку використаних джерел із 171 найменування та 5 додатків, містить 4 рисунки, 20 таблиць:

У вступі подано загальну характеристику дисертаційної роботи. Обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету роботи та основні завдання дослідження, показано зв'язок роботи з науковими програмами. Наведено дані про особистий внесок здобувача, апробацію роботи та публікації.

У першому розділі проведено теоретичний аналіз психологічних джерел з питань професіографічного аналізу діяльності в межах психології праці, в яких висвітлено основні підходи, концепції та положення для визначення професійно важливих якостей працівника та створення професіограм. Аналіз сучасних психологічних досліджень показав, що для вивчення діяльності застосовується метод професіографії, яка являє собою опис об'єктивних характеристик професії, функцій та процесів професійної діяльності.

Сучасний етап розвитку професіографії характеризується новими пошуками в межах визначення особливостей професійних завдань і їх психологічних особливостей. Окрема увага приділяється питанням всебічного вивчення індивідуально-психологічних характеристик, якими повинен володіти претендент на посаду. На основі професіограми та психограми проводиться ґрунтовний аналіз діяльності, з визначенням психологічних особливостей основних завдань, виконуваних фахівцем. Подальший розвиток наукової думки в межах професіографічних досліджень представлений в акмеологічному підході, який обумовлює опис всіх особливостей професійної

діяльності. Його особливість полягає у вивченні індивідуально-психологічних особливостей кандидатів в аспекті їх можливого вдосконалення з акцентом на креативні здібності працівників, що доповнюють професійні якості, які потрібні для виконання завдань за призначенням.

Проведений аналіз сучасного стану проблеми розробки професіограм основних спеціальностей у межах ДСНС дозволив визначити наявні актуальні питання в забезпеченні психологічного супроводу професійної діяльності та виявити проблемні місця в галузі функціонального призначення в інших професіях служби цивільного захисту, зокрема піротехніків. Визначено, що відбір на навчання та проходження служби-фахівцем піротехніком, відповідно до існуючих нормативних документів, виконується на загальних підставах, без урахування особливостей професії. Саме ця особливість, в першу чергу, й обумовлює актуальність даної наукової проблеми.

У другому розділі наведено характеристику вибірки, до якої увійшли 130 піротехніків ДСНС з різних областей України, а саме: Харківської, Чернігівської, Львівської, Миколаївської, Донецької, Луганської, Черкаської, Сумської та Київської областей. Вибірка була розподілена в залежності від стажу служби на посаді піротехніка. Підбір методик дослідження базувався на статистичних даних про їх валідність, надійність та диференційованість для визначення індивідуально-психологічних професійних якостей піротехніків ДСНС. Підібрані різні методи для визначення рівня професійно важливих якостей фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України. Математично-статистична обробка отриманих даних проводилась за допомогою математичних критеріїв: t-критерій Стюдента, ϕ -кутове перетворення Фішера, регресійний аналіз, факторний аналіз. Отримані результати оброблено за допомогою стандартизованого пакету програм IBM® SPSS® Statistics 23.0.

У третьому розділі визначено особливості професійної діяльності піротехніків ДСНС. Проведений аналіз стандартних операційних процедур та нормативно-правового регулювання діяльності дав змогу визначити вразливі місця функціонального призначення піротехніка. Діяльність піротехніка

відбувається в екстремальних умовах та супроводжується станом невизначеності та дефіциту інформації. Піротехнічні розрахунки залучаються до вилучення вибухонебезпечних предметів із різних місць – іноді саме ця особливість діяльності ускладнює та веде до збільшення небезпеки, виконуючи місію з гуманітарного розмінування деокупованих територій. Ефективність виконання завдання залежить від професіоналізму та досвіду піротехніка. Професійна підготовка здійснюється шляхом систематичного навчання, проходження курсів із підвищення кваліфікації та ознайомленням із новими видами мінного озброєння. Потужними негативними факторами, що впливають на емоційний стан піротехників, є ситуації, які трапляються під час виконання завдань за призначенням. Серед них: вилучення невстановлених ВВП, вилучення та знищення ВВП великої потужності, вилучення ВВП із важкодоступних місць, очищення замінованої території, де встановлені різні типи мін, травмування колег при виконанні завдання або колег із попереднього підрозділу, що виконували розмінування цієї ділянки, швидке ухвалення рішень в умовах дефіциту часу, прийняття рішень самостійно. Наведено стислий психологічний опис основних дій піротехніка, з яких прослідковується зміна психологічних станів через вплив виконуваних робітничих операцій. Розкриття змісту основних стрес-факторів та основних дій фахівців-піротехників дозволяє виділити емоційні переживання, які притаманні піротехнікам під час роботи, а це відчуття невизначеності, емоційна перенапруга, надмірний самоконтроль. Виділено емоційні стани, при тривалому їх переживанні, негативно впливають на стан працездатності піротехніка, що супроводжується перевтомою та переживанням монотонії. Проведено вивчення основних емоційних станів піротехників під час виконання завдань в умовах військових дій, що здійснено за допомогою методу контент-аналізу, де проаналізовано фото- та відеоматеріали діяльності піротехників ДСНС. Визначення піротехніками суб'єктивного сприйняття своєї професії дало змогу показати, що всі піротехніки переживають негативні психічні стани, виконуючи свою діяльність, а це: страх, хвилювання, емоційна

напруга, невизначеність, стан тривоги, втома. Це обумовлено значною кількістю стрес-факторів, що виникають під час виконання завдань з розмінування.

Аналіз питання плинності кадрів фахівців-піротехніків ДСНС України показав динаміку розширення штату піротехніків. Починаючи з 2014 року кількість піротехніків зросла до 600 осіб, а з повномасштабним вторгненням за рік особовий склад налічує приблизно 1080 осіб піротехніків. Слід відзначити позитивний імідж професії піротехніка, що висвітлюється в аспекті соціально важливої діяльності, професії, представники якої забезпечують безпеку населення на деокупованих територіях та сприяють прискоренню відновлення інфраструктури нашої держави.

У четвертому розділі запропоновано перелік професійно важливих якостей фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України, що складають основу психограми цієї діяльності; досліджено психологічну основу успішності професійної діяльності фахівців-піротехніків при виконанні професійних завдань. Визначено, що головними в структурі професійно важливих якостей фахівців-піротехніків є наступні групи властивостей: моторні, атенційні, емоційні, вольові, мнемічні.

Визначення індивідуально-психологічних властивостей фахівців-піротехніків дало можливість отримати середньогрупові характеристики піротехніків залежно від їх стажу роботи. Згідно з отриманими результатами, можна говорити, що загалом у піротехніків простежуються такі індивідуально-психологічні характеристики: відкритість, готовність до контакту з іншими, емоційна стійкість, спокій, сміливість, активність, готовність до ризику, зануреність у внутрішні потреби, аналітичність мислення, сильна сила волі, цілеспрямованість, самовпевненість. Піротехніки здебільшого відрізняються середньою силою нервової системи, що дозволяє ним тримати оптимальний темп виконуваних професійних завдань. Визначення просторової уяви, як професійної якості, показало, що у досліджуваних спостерігається прояв цієї якості в діапазоні нижньої порогової норми. При цьому, в лінійному окомірі

встановлено граничні нижні та верхні показники похибки, що дорівнюють 37,38 міліметрів – нижня гранична похибка та 20,25 міліметрів – верхня гранична похибка відповідно.

Отримані результати факторного аналізу дозволили визначити фактори, що відповідають професійно важливим якостям фахівця піротехніка, а саме: підтверджено перелік професійно важливих якостей фахівців піротехніків, визначено особливості емоційно-вольового та поведінкового компоненту, що увійшли до факторної структури другого та третього факторів відповідно.

Розроблено математичну модель прогнозування ефективності професійної діяльності фахівця-піротехніка при виконанні завдань за призначенням. Визначено, що основними професійними якостями фахівця піротехніка для успішного виконання діяльності є якості, що належать до психофізіологічних процесів, пізнавальних процесів та емоційно-вольового компоненту.

Наукова новизна отриманих результатів

Вперше:

- на основі комплексного дослідження здійснено професіографічний опис діяльності фахівців піротехнічних підрозділів ОРС ЦЗ ДСНС та виявлено їх професійно важливі якості;

- розроблено психограму фахівця-піротехніка Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Уточнено: психодіагностичний інструментарій для проведення професійного психологічного відбору кандидатів у піротехніки Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

Дістали подальшого розвитку: підходи до психологічного супроводу професійної діяльності фахівців екстремального профілю.

Практичне значення отриманих результатів полягає у вдосконаленні процедури професійно-психологічного відбору кандидатів на посади піротехніків, визначення основних та другорядних індивідуально-психологічних та професійно важливих якостей, які висуваються до

претендентів на навчання та проходження служби за професією «піротехнік ДСНС України». Отримані результати можуть слугувати основою для розробки програм щодо попередження негативного впливу факторів службової діяльності на фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Розроблена психограма фахівця-піротехніка може бути використана відділами кадрів та іншими підрозділами, що займаються відбором працівників на навчання та проходження подальшої служби за професією «фахівець-піротехнік», закладами вищої освіти, які підпорядковуються Державній службі України з надзвичайних ситуацій при відборі курсантів на навчання.

Результати дослідження впроваджено у процес професійно-психологічного відбору фахівців у Міжрегіональному центрі гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України (акт впровадження від 16 червня 2023 р.), у навчальний процес здобувачів вищої освіти зі спеціальностей «Психологія» та «Цивільний захист» у Національному університеті цивільного захисту України (акт впровадження від 21 червня 2023 р.).

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях дисертанта.

Теоретичні викладки та практичні рекомендації, надані в дисертаційній роботі, достатньою мірою відображені в 20 публікаціях автора.

Загальні висновки по дисертації відповідають її змісту, конкретно висвітлюючи отримані наукові та практичні результати.

Слід зазначити, що дисертація є закінченою працею, в якій містяться наукові доробки, що мають певну теоретичну та практичну цінність.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження Платонова Владислава Максимовича можемо висловити наступні зауваження та вказати на дискусійний характер окремих положень:

1. Параграф 1.2, в якому розглядаються особливості системи професійного відбору кандидатів на службу екстремального профілю діяльності, на наш погляд, дещо перевантажений інформацією стосовно опису усіх наявних професіографічних досліджень професій, що входять до діяльності ДСНС України.

2. У параграфі 3.4 дисертаційної роботи автор досліджує питання плинності кадрів у піротехнічних підрозділах ДСНС, але автором не наведено кількість або відсоток фахівців, що звільнилися з посади та з яких причин. Більшої уваги автор приділив наявній кількості особового складу, статистиці залучень піротехніків та підготовці фахівців.

3. В параграфі 4.4 автором наведені результати досліджень психомоторних характеристик, що входять до переліку професійно важливих якостей фахівця-піротехніка. У поданому переліку відсутня така якість як увага, особливості якої, на нашу думку, потрібно було б вивчити. Це зробило б структурну характеристику професійно важливих якостей фахівців піротехнічних підрозділів максимально повною.

4. У рукописі дисертації зустрічаються друкарські помилки та неточності перекладу.

Загальна оцінка дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Платонова В.М. є завершеним науковим дослідженням, що вирішує важливу науково-практичну задачу в галузі психології, а саме професіографічного аналізу діяльності фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Таким чином, представлена дисертаційна робота Платонова Владислава Максимовича є актуальною та має наукову новизну, обґрунтованість і свою науково-практичну цінність у вигляді отриманих

результатів, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року №44, а дисертант заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія.

Офіційний рецензент:

доцент кафедри піротехнічної та спеціальної підготовки факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України кандидат психологічних наук, доцент

Наталія СВІТЛИЧНА

ПІДПИС *Світличної Наталії*
ЗАСВІДЧУЮ

УЧЕНИЙ СЕКРЕТАР КАНДИДАТУРИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК, СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБОТНИК

